

УДК 94 (437) "1948/1953"

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ ЕКОНОМІКИ НАПРИКІНЦІ 40-х – НА ПОЧАТКУ 50-х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

Свеженцева О. І. (Ужгород)

У статті констатується, що на рубежі 1940 – 1950-х рр. у Чехословаччині була створена централізована, керована і контрольована модель тоталітарної економіки. Відтак, ринкова система, разом з приватною власністю, була зруйнована. жорстко регламентована економіка із замкнутою державною структурою стала планово-розподільчою. запроваджувалася практика виконання п'ятирічних планів. План передбачав глибоку структурну перебудову промисловості відповідно до тих внутрішніх і зовнішньоекономічних завдань, що ставилися перед ЧСР як ланкою соціалістичної співдружності та членом РЕВ. Проаналізовано нові перетворення і на селі, де примусовими методами впроваджувалось кооперування, проте слід відмітити, що навіть після його завершення у чехословацькому селі все-таки збереглась форма приватної власності.

Ключові слова: Чехословаччина, планова економіка, націоналізм, кооперування, антидемократичні перетворення, тоталітаризм.

Ще в перші повосенні роки перед урядом Національного фронту чехів і словаків у якості основних завдань постали: з одного боку, підтримка широких економічних зв'язків країни, а з іншого – місцезнаходження Чехословаччини в новому поділі праці. Враховуючи важливість впливу зовнішньополітичного фактору на внутрішньополітичну ситуацію, вирішенням цього завдання займалися всі керівні політичні сили в країні. Обидві тенденції: зумовлені входженням Чехословаччини до радянської сфери впливу та традиційні економічні зв'язки із Заходом – намагався політично поєднати, обумовити й усунути протиріччя між ними президент Е. Бенеш. Ним було розроблено теорію, за якою Чехословаччина здійснювала б функцію «мосту» між Заходом і Сходом. Проте нарощування процесу конфронтації між великими державами, та й сам характер тоталітарного сталінського режиму в СРСР, що зроставав на суверенітет східноєвропейських країн, призвели до того, що теорія «мосту» була приречена [1, с.279-280]. А на практиці реалізувалась політична концепція, яка утверджувала «комуністичний» зовнішньополітичний та зовнішньоекономічний курс Чехословаччини. Ця теорія мотивувала необхідність економічної переорієнтації країни на співпрацю з СРСР і країнами радянської сфери впливу, які забезпечуватимуть Чехословаччині широкі ринки збуту [12, с.176-185; 13, с.87].

Принциповою основою розвитку чехословацької соціалістичної економіки стала націоналізація та перехід до рук держави найважливіших народногосподарських галузей, передбачався здійснення планово-директивної економіки як зворотного СРСР. Соціалістичний тип модернізації Чехословаччині по суті зводився до тиражування радянської моделі соціально-економічного розвитку, в основі якого знаходились процеси індустріалізації і колективізації. Їх здійснення у Чехословаччині та в країнах Східної Європи до-

корінно відомінію соціальну структуру населення цих країн [9, с.190]. Дослідження справжньої суті цього явища дасть нам можливість краще зрозуміти процес становлення і функціонування тоталітаризму в Чехословаччині, по-новому оцінити природу самого феномену соціомодернізації та її результати. Оцінка об'єктивності висвітлення сучасною історіографією ролі суспільно-політичних та соціально-економічних процесів ЧСР 40 – 50-х років ХХ ст. потребує зваженого, глибокого аналізу відмінних між собою концепцій, сформульованих вченими ЧР, СР Росії, та сучасними українськими істориками. Зокрема, чеську історіографію питання антидемократичних перетворень у ЧСР презентують, фундаментальні праці К.Каплана [24-25], К.Єха [22-23], І.Пернеса [27]. Словацька історіографія В.Главова [20], С.Камбел [18], М.Лондак [26] надає перевагу дослідженню питань історії соціалізації словацької економіки.

Розширення державного сектору в економіці, посилення державного регулювання, введення централізованого планування народного господарства, відмову від принципу непорушності приватної власності та підтримки підприємницької активності в 1945-1948 роках пропагували далеко не тільки чехословацькі комуністи, але й ідейно протилежні їм праві та центристські партії ЧСР. Водночас існують приклади того, як прокомуністичні творці основ економічної системи в ЧСР у подальшому глибоко розчарувалися у соціалістичній економічній моделі і приклали чимало практичних зусиль для формування інтелектуальних, концептуальних та персональних передумов для швидкого повернення країни знову до ринкових відносин [19, с.5].

Проте слід відмітити, що основи майбутньої державної економіки та фундамент під будову соціалістичної держави було закладено 19 травня 1945 року, коли президент Е. Бенеш підписав декрет про запровадження національно-

го управління майном німецьких та угорських власників, котрі співробітничали з окупантами. 10 тис. промислових підприємств, на яких працювали 1 млн. осіб, стали державною власністю. У жовтні 1945 року урядовим декретом націоналізовано банки, страхові компанії, основні галузі важкої промисловості [3, с.262-264], що фактично підірвало засади економічної свободи. До кінця 1946 року 99% підприємств енергетики, 77% – металообробки, залізниці та радіомережа перейшли до рук держави.

Е. Бенеш взагалі виступав як один із основних adeptів «соціалізації» у повоєнній ЧСР і навіть вважався у Східній Європі того часу «основоположником» теорії національно-специфічного переходу до соціалізму через народну демократію, оминаючи, правда, диктатуру пролетаріату («формула Бенеша») [1, с.131]. Президент добре розумів загрозу комуністичної диктатури для Чехословаччини. Протиставити наступу лівих сил консолідований фронт громадянських партій йому однак не вдалося. Основною фатальною помилкою чехословацьких некомуністичних сил у 1945–1948 роках була ілюзійна віра в те, що відродити демократію, рівність і суспільну злагоду в ЧСР можна тільки на базі принципово нових, ніж у Першій республіці, соціально-економічних відносинах за соціалістичним взірцем або на основі моделі, близької до радянської. Політики-демократи через такий помилковий концептуальний підхід мимоволі потрапили до пастки «економічного детермінізму» і підіграли КПЧ у приході до влади. Адже коли в Чехословаччині була створена планово-централізована, одержавлена економіка, вона нагально почала потребувати «керівної та спрямовуючої сили» і національним комуністам залишилося тільки захопити у лютому 1948 року політичну владу в державі, отримавши одночасно і контроль над уже одержавленими і централізованими господарською та соціальною сферами життя чехословацького суспільства [1, с.133].

Кінець 1940-х – початок 50-х років був часом різкого загострення міжнародної обстановки, росту напруженості у відносинах двох протилежних військово-політичних блоків, посилення «холодної війни» з тенденцією її переростання в збройні зіткнення [8, с.348-354]. Це спричинило гонку озброєнь і прискорену мілітаризацію економіки двох протиборчих таборів, що, у свою чергу, позначилося на темпах і методах внутрішніх перетворень у країнах радянського блоку, у тому числі й у Чехословаччині [17, с.111]. В 1949 році Захід створив військово-політичний Північноатлантичний союз. Східний блок, до якого входила Чехословаччина, не маючи ні економічної, ні політичної, ні воєнної основи настільки розвинутої, щоб створити свій військово-політичний союз, створював економічну блокову

структуру – Раду Економічної Взаємодопомоги [24, с.25].

Творці планового господарства в ЧСР користувалися радянським досвідом економічного планування [28, с.59-88]. Основною метою дворічки (1947–1948) було відновлення чехословацької економіки і досягнення довоєнного рівня життя. Виконати задумане було можливо у першу чергу за рахунок промислового виробництва, де зростання в 1948 році мало сягнути понад 100% порівняно з 1937 роком [7, с.646-649]. Причому, особливо швидкі темпи розвитку планувалися у важкій індустрії (виробництво чавуну мало зрости до 87%, сталі – до 103%, електроенергії – до 180%) [13, с.89]. Наприкінці 1948 року основної мети дворічного плану господарського розвитку країни було досягнуто. Приблизно на 1,5% зріс випуск продукції промисловості, насамперед важкої (на 25%), тоді як галузі легкої індустрії (харчова, текстильна, деревообробна, скляна і т.д.) ще цілком не відновилися. У Словаччині промислове виробництво майже вдвічі перевершило довоєнне: інтенсивно будувалися нові підприємства, завершилося розпочате в 1945-1946 роках переміщення сюди фабрик і заводів з чеських прикордонних районів, звідки виселяли німецьке населення. Планові завдання у сільському господарстві виконані не були: його продукція складала лише три чверті від рівня 1937 року, що в значній мірі було результатом найжорстокішої посухи 1947 року [6, с.514], нестачі робочих рук, насамперед на чеських землях, недостатнього рівня механізації сільськогосподарських робіт. Уже після виконання дворічки в економіці країни, головним чином у промисловості, виник могутній державний сектор, що іменувався соціалістичним [17, с.112].

Відновлення чехословацької економіки в цілому успішно рухалось вперед, недоліки на цьому шляху поки що вдало приховувались. Але значне падіння конкурентоздатності чехословацької промисловості приховати було вже не реально, вироблена в Чехословаччині продукція виявилась неконкурентоспроможною на ринку промислово розвинутих країн Заходу.

Прагнення комуністичних економістів і політиків вирішити проблеми зовнішньої торгівлі шляхом розширення економічних зв'язків з державами радянського блоку не призвело до послаблення залежності від нестабільного світового ринку та від Заходу. Торгівля із східноєвропейськими країнами і СРСР не змогла замінити торгівлю із Заходом, особливо в забезпеченні асортименту необхідної для Чехословаччини сировини.

Економічні труднощі, необхідність технічної реконструкції промисловості, прагнення побудови сучасного технологічного суспільства привели до того, що низка чехословацьких економістів та політиків (у тому числі і кілька кому-

ністів) схвально поставились до участі у плані Маршалла [14, с.68]. Але негативна реакція, продемонстрована Кремлем, зупинила невпевнені кроки на шляху до участі в загальноєвропейській програмі господарської реконструкції [2, с.462-466].

На такому політичному фоні, з девізом «Радянський Союз – наш взірєць», здійснювалось насадження комуністичної моделі економіки в Чехословаччині. Ця модель приймалась, звичайно, під тиском Москви, але не без активної участі офіційної Праги.

До осені 1948 року був розроблений і у жовтні затверджений Національними зборами як закон п'ятирічний план розвитку економіки на 1949–1953 роки [34], найважливішою метою якого стало створення матеріально-технічної бази соціалізму. План передбачав глибоку структурну перебудову промисловості, відповідно до тих внутрішніх і зовнішньоекономічних завдань, що ставилися перед Чехословаччиною як ланкою соціалістичної співдружності, а трохи пізніше – членом РЕВ. До внутрішніх завдань відносилися – технічна реконструкція всіх галузей економіки країни, переозброєння армії, підвищення добробуту трудящих, забезпечення незалежності країни від капіталістичного, тобто західного, ринку; до числа зовнішніх – допомога іншим країнам, що розпочали будівництво соціалізму, індустріалізація і колективізація сільського господарства за радянським зразком [25, с.93].

Планувалось солідне збільшення промислового виробництва (на 57%) при особливій увазі до розвитку машинобудування, гірничодобувної і хімічної галузей, енергетичної бази. Передбачався і підйом (на 20%) ремісничого виробництва при орієнтації на створення виробничих кооперативів, з метою включення дрібних міських підприємств у процес соціалістичного будівництва. Найважливішим завданням, згідно плану, повинна була стати індустріалізація Словаччини, її економічне вирівнювання з чеськими землями [26, с.119]. Обсяг промислової продукції, в основному в аграрній галузі, передбачалося підвищити на 75% [15, с.110].

На початку 1950-х років посилюлося міжнародне напруження. Стала відчутною загроза нової світової війни. В зв'язку з цим у лютому 1950 року приймається рішення про частковий перегляд п'ятирічного плану в бік його збільшення. Воно стосувалось, зокрема, галузей важкої промисловості. Не маємо на меті применшувати позитивні наслідки індустріалізації для Словаччини, але її напрямки перетворювали Словаччину на «землю заліза та сталі». Там де раніше переважали галузі легкої промисловості, – зосереджувалось виробництво зброї, оскільки Словаччина була найбільш віддаленою від кордонів країн НАТО. Цими діями деформувалася структура словацької промисловості, спрямована

головним чином на розвиток підприємств оборонного значення. Чехословаччина перетворилась на величезний будівельний майданчик. Розпочалося будівництво нових комбінатів, заводів, електростанцій. У Східній Словаччині розгорнулось будівництво залізниці, що отримала назву «Дорога дружби», і мала сприяти зміцненню економічної співпраці з Радянським Союзом. Лейтмотивом у чехословацькому суспільстві на той час став комуністичний лозунг «Зміцнюй вітчизну – посприєш справі миру!» [17, с.115].

Саме чехословацьку індустрію в першу чергу було залучено до форми власності нового типу. На рубежі 40-х – 50-х років майже повністю ліквідовано приватний сектор у промисловості, будівельній справі, транспорті і торгівлі. На 1950 рік частка державного сектору у промисловості становила 95% [28, с.41–42].

В 1951 році знову переглянуто і суттєво збільшено завдання першої п'ятирічки. Обґрунтовувачем, як і в інших країнах Радянського блоку, зводиться до необхідності зміцнення обороноздатності соціалістичних країн перед ростом воєнної загрози з боку імперіалістичних країн Заходу та зміцнення економічної незалежності від капіталістичних країн. Особлива увага: надалі приділялася розвитку важкої і оборонної промисловості. Об'єм промислового виробництва мав у 1953 році зрости на 98% замість запланованих раніше 57%, а об'єм продукції важкої промисловості на 133% замість 70%. Промисловість Словаччини планувалося збільшити на 168% (раніше на – 75%). Перебудова промисловості в Чехословаччині з 1950 року стала розглядатися як специфіка соціалістичної індустріалізації в промислово розвинутій країні.

Довгострокові договори Чехословаччини з країнами РЕВ і дискримінаційна політика з боку західних держав зумовлювали розвиток перш за все важкого машинобудування, енергетики, металургії та гірничодобувної промисловості. Всі ресурси були задіяні для побудови нових промислових підприємств та майже не приділялася увага модернізації обладнання старих фабрик і заводів [26, с.122-123]. У той час Чехословаччина взялася виробляти низку товарів, які раніше імпортувалися, і надзвичайно розширила асортимент промислових виробів, що з економічної точки зору далеко не завжди було вигідно. Реалізувати накреслені плани було нереально без перебудови системи управління економікою, реорганізації її на принципах централізму [16, с.176].

Новий варіант п'ятирічки передбачав прискорені темпи розвитку важкої промисловості і не міг забезпечити пропорційний розвиток всіх галузей економіки. Про це свідчать значно нижчі темпи розвитку легкої та харчової промисловості порівняно з галузями групи «А». Капіталовкладення в галузі промисловості також ледь відповідали реальним потребам. Це призвело до зрос-

тання диспропорції у розвитку як економіки країни в цілому, так і між її окремими сферами.

Про те, як розвивалася промисловість Чехословаччини в першій половині 1950-х років, свідчить така статистика: середньорічні темпи росту промислового виробництва протягом 1951–1955 років були високі (11,2%), питома вага галузей груп «А» і «Б» у валовій промисловій продукції складала в 1949 році – 49,7:50,3 а в 1955 році – 56,6:43,4. Частка промисловості у створенні національного доходу досягла 62,2% [16, с.176].

Одночасно біднішав, і до цього далеко небагатий, споживчий ринок, росли ціни, знижувалася реальна зарплата, відчувалася нестача товарів широкого попиту, вводилася карткова система (відмінена в 1949 році) на хліб, борошно, борошняні вироби. Створювалися передумови для росту невдоволення всіх груп населення економічною ситуацією в цілому.

Деяко затяжним виявився процес соціалізації в сільській місцевості. Високими темпами (7,4% у рік), відповідно до п'ятирічного плану, планували розвивати сільське господарство, продукція якого в цьому випадку зросла б на 37%. Підкреслювалася необхідність заохочувати розвиток на селі усіх видів кооперативів і державних господарств, товарність яких, як передбачалося, буде вища, ніж в індивідуальних селянських господарствах. Село повинно було стати одним із джерел структурної перебудови промисловості. Восени 1948 року було підготовлено план перебудови сільськогосподарської кооперації у Чехословаччині [20, с.135]. Основною його ідеєю стало створення єдиних універсальних кооперативів, які об'єднували всі види діяльності на селі. Серед перших завдань планувалось обмеження і витіснення капіталістичних елементів на селі, тобто куркулів. Цей термін, запозичений із радянського лексику, тоді не вживали, замінивши його виразом «сільський багач», щоб не викликати у селян небажаних асоціацій. Не вживався і вислів «колективізація» [4, с.203], замість нього використовувався термін «кооперування» сільського господарства. Тоді ще не піднімалося питання і націоналізації землі. В лютому 1949 року вийшов закон про єдині сільськогосподарські кооперативи (ЕСГК), в якому, підкреслювався принцип добровільності при вступі в ЕСГК, збереження прав приватної власності на землю членів кооперативу. Значною мірою було використано досвід капіталістичної сільськогосподарської кооперації, що існувала до війни. У своєму розвитку кооперативи пройшли цілу низку стадій. Планувався поступовий перехід від кооперативів нижчого до кооперативів вищого типу (всього їх було чотири), які відрізнялися один від одного рівнем одержавлення основних засобів виробництва і розподілу доходів [11, с.178-194]. У кооперативах першого, найнижчого типу, се-

ляни об'єднувались лише для спільної роботи в полі. Члени ЕСГК другого типу розорювали межі своїх земельних ділянок і створювали єдиний орний масив; у кооперативах третього типу селяни об'єднували землю та худобу, доходи розподілялися переважно з урахуванням затраченої праці, оплата за земельні ділянки була вже незначною. У кооперативах четвертого типу поставлена мета досягалася повністю — оплата здійснювалася за працю, приватна власність на землю переставала для селянина відігравати будь-яку роль [22, с.79-83]. У такий спосіб фактично здійснювалася націоналізація землі державою. Тактика поступового перетворення селянина-власника на сільськогосподарського заробітчанина давала можливість здійснювати колективізацію села без різких соціальних потрясінь.

«Здійснювати колективізацію сільського господарства в Чехословаччині було значно складніше, ніж, наприклад, у Румунії та Угорщині. Справа в тому, що Жовтнева революція дала російському селянину землю, землю отримали селяни в Польщі, Угорщині, Румунії. Селянин в СРСР відразу пішов за радянською владою, за партією, тому що він отримував від неї землю, а селянин Чехословаччини ще до 1945 року мав землю і звісно не мав бажання її віддати» [4, с.203], – так заступник глави чехословацького парламенту пояснював проблеми в сільському господарстві. Керівництво Чехословаччини добре розуміло, що форс-мажорні методи переведення села на соціалістичні рейки, можуть призвести до негативного ефекту та дискредитувати ідею колективізації.

На початку 1950 року партійні органи «рекомендували» прискорити створення сільськогосподарських кооперативів, де об'єднувались земля і худоба, а прибутки ділились відповідно затрачених сил. Наприкінці цього ж року в кооперативи другого-четвертого типу було об'єднано 10% селянських господарств Чехословаччини. Понад 60% їх членів склали «селяни-бідняки», «коворольники», близько третини – середняки. «Сільські багатії», за статутом, могли складати не більше 5% ЕСГК [10].

Вже в лютому 1951 року було висунуто лозунг: «сільському багатію немає місця в кооперативі» [30, с.1]. Підкреслювалось, що сільська буржуазія – «п'ята колона» імперіалізму в Чехословаччині, яку слід викоринувати. На заможних господарів звалювали всю відповідальність за дефіцит в країні м'яса, жирів, яєць та іншої продукції тваринного походження, за ріст цін на харчові продукти. В якості одного із методів покарання «підривної» діяльності заможних селян пропонувалось їх переселення та конфіскація всього майна, такі дії в СРСР називались «розкуркуленням». Реальним приводом для розгортання наступу на «куркулів» стало вбивство 2 липня 1951 року трьох функціонерів національного

комітету комуністів у м. Бабіце (Моравія) [22, s.104]. Чотирьох озброєних злочинців (на чолі з А. Мігіскою) комуністична влада назвала членами таємної групи борців проти комунізму та колективізації. Але якщо детально проаналізувати архівні матеріали, зібрані БДР МВС ЧР, з історії колективізації та позбавлення чехословацьких селян землі, очевидним є недоведений факт, що злочинці були членами антикомуністичного таємного товариства [35]. Однак цей злочин потягнув за собою підготовку масштабного політичного процесу, якому надавалось таке значення як, наприклад, «справам» Клементіса чи Шлінга. Чисельні суди над «куркулями» закінчувались смертними вироками, довічними ув'язненнями, конфіскацією майна [23, s.58-65]. Восени 1951 року було розроблено план під назвою «Акція К (куркуль)», він передбачав викриття підривної діяльності «сільських багатіїв» та вироблення методів боротьби з ними [31, s.24].

Паралельно обмірковувались проблеми переходу до масового створення сільськогосподарських виробничих кооперативів. Відійшов в цій справі у минуле принцип поступовості та збереженості, на це були підготовлені економічні та політичні мотиви. Перехід до колективного господарства обіцяв ліквідувати відставання сільського господарства від промисловості [32, s.1; 33, s.1-2]. Що стосується політичних причин, то тут слід відмітити наступне: з початку 50-х років на адресу К. Готтвальда неодноразово надходила критика за його помилки, в тому числі – небажання використовувати досвід ВКП(б) у соціалістичних перетвореннях чехословацького села. Про це йшлося у бесідах з радянськими дипломатами, які відправляли відповідну інформацію до Москви [5, с.479]. У Чехословаччині, намагаючись виправити ситуацію, змушені були «рапортувати» про перехід до колективізації села з використанням досвіду Радянського Союзу.

Державний план на 1952 рік передбачав зростання виробництва сільського господарства на 15%, а його товарності на 17% порівняно з 1951 роком. Виконання надзвичайно складних завдань пов'язувалося із здійсненням соціалісти-

чної метаморфози села. «Коли вона буде проведена, ми подолаємо труднощі в постачанні продовольчих товарів населенню», – заявляв А.Запотоцький на Національних зборах [29].

Темпи організації ЄСГК швидко росли, зокрема, в Пряшівському, Бансько-Бистрицькому, Кошицькому, Пльзеньському та Градець-Кралівському краях [18, s.220]. Протягом 1952-1953 років ріст кооперативів продовжувався, Словаччина випереджала чеські землі: площа сільськогосподарських угідь, об'єднаних в ЄСГК, у Словаччині – 40%, а в Чехії і Моравії – 30%. В 1953 році ЄСГК діяли в 50% сіл Словаччини, де кількість господарств, об'єднаних у кооперативи, сягала понад 23% [21, s.33-37]. На 1960 рік було кооперовано 90 % усіх сільськогосподарських угідь. Після завершення в 1960 році кооперації сільського господарства у власності селян залишилось всього 7,5% сільськогосподарських земель у Чехії і Моравії і 19,5% у Словаччині. Перехід селян-одноосібників до лав кооперативних господарств здійснювався адміністративно-командними методами, з допомогою насильства та погроз, принцип добровільності на практиці майже не дотримувався. Соціальний статус і престиж селянина різко спадав, а це супроводжувалося переходом селян в міста і промислові центри. В цілому аграрна зайнятість в 1948–1960 роках скоротилася більш ніж на третину, зокрема за рахунок чоловіків та молоді. Розвиткові сільського господарства не приділялося належної уваги, що призвело до диспропорцій у народному господарстві.

Особливості радянської моделі соціально-економічного розвитку в Чехословаччині найбільш рельєфно були помітними в період перших п'ятирічок. Соціальні реалії, що склалися в роки 1-ої п'ятирічки проіснували чотири десятиліття і сформували два покоління чехів і словаків. Вже на рубежі 40–50-х років пройшли значні соціальні зміни, що призвели до формування зовсім нової соціально-економічної структури, котру фактично було поставлено «з ніг на голову» [9, с.192].

1. Вовканич І.І. Чехословаччина в 1945-1948 рр.: Нарис історії перехідного періоду / Іван Іванович Вовканич. – Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2000. – 352 с.
2. Запись беседы И.В. Сталина с чехословацкой правительственной делегацией по вопросу об отношении к плану Маршалла и перспективах экономического сотрудничества с СССР // Советский фактор в Восточной Европе. 1944-1953 гг.: сб. документов в 2 т. – Т.1.: 1944-1948 гг. / [отв.ред. Волокитина Т.В.]. – М.: РОССПЭН, 1999. – С. 462 – 466.
3. Запись беседы наркома внешней торговли СССР А.И. Микояна с министром промышленности Чехословакии Б. Лаушманом и послом Й. Гораком о проводимой в стране национализации крупной промышленности // Советский фактор в Восточной Европе. 1944-1953 гг. – Т.1... – С.262-264.
4. Из дневника М.А. Силина. Запись беседы с заместителем председателя Национального собрания Чехословакии В. Прохазкой о перспективах перестройки сельского хозяйства // Советский фактор в Восточной Европе. 1944-1953 гг.: сб. документов в 2 т. – Т.2.: 1949-1953 гг.: / [отв. ред. Волокитина Т.В.]. – М.: РОССПЭН, 2002. – С.203.

5. Из дневника П.Г. Крекотеня. Запись беседы с Ю.Дюришем о положении в руководстве КПЧ и КПС после февральского пленума ЦК КПЧ // Советский фактор в Восточной Европе. 1944-1953 гг. – Т.2... – С.479.
6. Из докладной записки сотрудницы Славянского комитета СССР С.А. Шмераль в МИД СССР «О положении в Чехословакии» // Советский фактор в Восточной Европе. 1944-1953 гг.: Т.1... – С.514.
7. Информационная записка М.А. Силина В.М. Молотову с анализом внутривластного положения Чехословакии и прогнозом развития страны в 1949 г. // Советский фактор в Восточной Европе. 1944-1953 гг.: Т.1... – С.646-649.
8. Кальвокоресси П. Мировая политика после 1945 года: в 2 книгах / Питер Кальвокоресси; [Пер. с англ.] – М.: Международные отношения, 2000. – Кн.1. – 592 с.
9. Коровицина Н. В. Модернизация общества или его советизация? Чехословакия 1948 – 1989 гг. / Наталья Васильевна Коровицина // Тоталитаризм и антитоталитарные движения в Болгарии, СССР и других странах Восточной Европы (20-80 годы XX века): Материалы международной научной конференции в 2- т. – Т.2. – Харьков: ХГУ им.В.Н.Каразина, 1995. – С.190-199.
10. Коровицина Н.В. Восточноевропейский путь развития: социокультурные контуры / Наталья Васильевна Коровицина // Альманах «Восток». – Выпуск № 5, август 2003 http://www.situation.ru/app/j_art_104.htm.
11. Марьина В.В. Путь чехословацкого крестьянства к социализму (1948-1960) / Г.П. Мурашко, В.В. Марьина. – М.: Наука, 1972. – 336 с.
12. Милякова Л. Б. Противоречия и тупики экономической концепции развития Чехословакии в 1945 – 1947 гг. / Лидия Борисовна Милякова // Тоталитаризм и антитоталитарные движения в Болгарии, СССР и других странах Восточной Европы (20-80 годы XX века). Материалы международной научной конференции в 2- т. – Т.2. – Харьков: ХГУ им.В.Н.Каразина, 1995. – С. 176 – 185.
13. Милякова Л.Б. Поиск концепции экономического развития Чехословакии в первые послевоенные годы / Лидия Борисовна Милякова // Февраль 1948. Москва и Прага. Взгляд через полвека: Материалы второго заседания комиссии историков и архивистов России и Чехии. Москва. 26-30 апреля 1997 г. / [отв. ред. Г.Н.Севостьянов]. – М.: ИСИБРАН, 1998. – С.84-99.
14. Наринский М.М. Советский Союз, Чехословакия и план Маршалла / Михаил Матвеевич Наринский // Февраль 1948. Москва и Прага. Взгляд через полвека: Материалы второго заседания комиссии историков и архивистов России и Чехии. Москва. 26-30 апреля 1997 г. / [отв. ред. Г.Н.Севостьянов]. – М.: ИСИБРАН, 1998. – С.67-83.
15. Пугач Е. П. Характер решения словацкого вопроса в условиях тоталитарных режимов / Е.П. Пугач // Тоталитаризм и антитоталитарные движения в Болгарии, СССР и других странах Восточной Европы (20-80 годы XX века). Материалы международной научной конференции в 2 т. – Т.2. – Харьков: ХГУ им.В.Н.Каразина, 1995. – С. 102–111.
16. Строительство основ социализма в странах Центральной и Юго-Восточной Европы: Очерк истории. / [Отв. ред. Мурашко Г.П.]. – М.: Наука, 1989. – 436 с.
17. Чехия и Словакия в XX веке: очерки истории: в 2 кн. – Кн.2. / [ред. кол. Э.Г.Задорожнюк, В.В. Марьина (отв. редактор), Е.П. Серапионова]. – М.: Наука, 2005. – 558 с.
18. Cambel S. Patdesiate roky na slovenskej dedine: najťažšie roky kolektivizacie / Samuel Cambel. – Prešov: Universum, 2005. – 306 s.
19. Čihák M. Josef Goldmann: legenda české poválečné makroekonomie / Martin Čihák // Politická Ekonomie. 1997. – №1. – S. 3-26.
20. Hlavová V. Rok 1948 – rok zlomu v agrárnej politike štátu / Hlavová Viera // Kapitoly najnovších slovenských dejín. K 70. narodeninám PhDr. Michala Barnovského DrSc. – Bratislava: Historicky ústav SAV, 2006. – S. 131-143.
21. Informace o organizačních k obdělávání půdy ležící ladem a půdních rezerv s návrhem dalších opatření, kterou zpracovala hlavní správa jednotných zemědělských družstev na ministerstvu zemědělství pro sekretariát a kolegium ministra zemědělství. 1953, 25 leden, Praha // Zemědělské družstevnictví. Kolektivizace zemědělství – Vznik JZD. 1953: Edice dokumentů z fondů Státního ústředního archivu v Praze / [příprava J. Pšeničková]. – Praha: Státní ústřední archiv v Praze, 2002. – S.33-37.
22. Jech K. Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy. Karel Jech. – Praha: Vyšehrad, 2008. – S.79-83.
23. Jech K. Soumrak selského stavu. 1945–1960 / Karel Jech. – Praha: ÚSD, 2001. – S.58-65.
24. Kaplan K. Československo v RVHP: 1949-1956 / Karel Kaplan. – Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, 1995. – 519 s.
25. Kaplan K. Proměny české společnosti 1948-1960. Část první / Karel Kaplan. – Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. – 313 s.
26. Londák M. Zmena ekonomického systému v Československu a na Slovensku po februári 1948/ Miroslav Londák // Kapitoly najnovších slovenských dejín. K 70. narodeninám PhDr. Michala Barnovského DrSc. – Bratislava: Historicky ústav SAV, 2006. – S. 115-130.

27. Pernes J. Krize komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. Století/ Jiří Pernes. – Brno: Centrum pro stadium demokracie a kulturu (CDK), 2008. – 199 s.
28. Sattlerová F. Od válečného k plánovanému hospodářství. K proměně funkce tradičních institucí při budování hospodářského systému v Sovětské okupační zóně a NDR (1945-1952) / Friderike Sattlerová // Soudobé dějiny. 2000. – №1-2. – S.59-88.
29. Stenoprotokoly. 31 října 1951 (58 schůze). Národní shromáždění republiky Československé 1948 – 1954 [Elektronický zdroj]. – Режим доступа до документа: <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/058schuz/s058001.htm>
30. Vesnický boháč nepatří do JZD! Úvodník // Rudé Právo, 10.03.1951. – S.1.
31. Václavů A. Ke sporům o zemědělské družstevnictví a kolektivizaci v Československu/ Václavů Antonín. – Praha: Vysoká škola ekonomická, 1999. – 81 s.
32. Za rozšíření členské základny v JZD. Úvodník // Rudé Právo, 29.02.1952. – S.1.
33. Základny zákon jednotných zemědělských družstev. Úvodník // Rudé Právo, 17.11.1952. – S.1-2.
34. Zákon č. 241/1948 Sb. ze dne 27. října 1948 - Zákon o prvním pětiletém hospodářském plánu rozvoje Československé republiky (zákon o pětiletém plánu) [Elektronický zdroj]. – Режим доступа до документа: <http://web.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1948/sb90-48.pdf>
35. Zpráva KV NB v Jihlavě ze dne 5.7.1951 ministerstvu vnějšku o průběhu akce v prostoru obce Babice / StB+Justice nástroje třídního boje v akci Babice [Elektronický zdroj]. – Режим доступа до документа: <http://web.mvcr.cz/archiv2008/police/uvn/pucak/babice/index.html>

РЕЗЮМЕ

ОСОБЕННОСТИ СОЦИАЛИЗАЦИИ ЧЕХОСЛОВАЦКОЙ ЭКОНОМИКИ В КОНЦЕ 40-х – НАЧАЛЕ 50-х ГОДОВ XX ВЕКА

Свеженцева О. И. (Ужгород)

В статье констатируется, что на рубеже 1940 – 1950-х гг. в Чехословакии было создано централизованную, управляемую и контролируемую модель тоталитарной экономики. Рыночная система, вместе с частной собственностью, была разрушена. Жестко регламентирована экономика с замкнутой государственной структурой стала планово-распределительной, вводилась практика выполнения пятилетних планов. План предусматривал существенную перестройку промышленности соответственно тем внутренним и внешнеэкономическим задачам, которые ставились перед ЧСР как звеном социалистического сотрудничества и членом СЭВ. Проанализированы также преобразования в селе, где принудительными методами внедрялось кооперирование, тем не менее, следует отметить, что даже после его завершения в чехословацком селе все-таки сохранилась форма частной собственности.

Ключевые слова: Чехословакия, плановая экономика, национализация, кооперативы, антидемократические преобразования, тоталитаризм.

SUMMARY

THE PECULIARITIES OF SOCIALIZATION OF THE CZECHOSLOVAK ECONOMY AT THE END OF 1940s AND THE BEGINNING OF 1950s OF THE 20th CENTURY

O. Svezhentseva (Uzhhorod)

This article describes that the period of the end of 1940s and the beginning of 1950s is characterized by the emergence of centralized, governed and controlled model of the totalitarian economy. Thus, market economy and private ownership have been destroyed, regimented economy with closed state structure has become planned and distributive and the practice of five-year plans has been introducing. Nationalization of industry has been completing in the economic sector and forced cooperation has been started in the country.

Key words: Czechoslovakia, planned economy, nationalization, creation of cooperatives, antidemocratic reorganization, totalitarianism.